

ZMOGAUS IR ŽMONIŠKUMO KONCEPCIJOS VYDŪNO FILOSOFIJOJE BRUOŽAI *

Šiandien sunku nusakyti, kas buvo Vydūnas — Vilius Storosta (1868—1953) — rašytojas, filosofas ar kultūros veikėjas. Matyt, ir vienas, ir antras, ir trečias. Gal būt, tiksliausia sąvoka, apibūdinanti Vydūną, bus asmenybės sąvoka, apimanti tokius momentus, kaip taurumas, veiklumas, aiškaus tikslo ir savos pozicijos turėjimas. Viso savo gyvenimo tikslą pats Vydūnas yra taip nusakęs: „O tik labai norėčiau, kada teks gyvenimą baigti, būt buvęs tautoje *aiški žmoniškumo apraiška* ir tuo kitus tam žadinęs“¹ (pabr. mano.— V. B.). Pats svarbiausias jo veiklos bruožas buvo tas, kad kiekvieną savo gyvenimo ir veiklos žingsnį jis argumentavo ir grindė filosofinėmis idėjomis. Gal būt, dėl to jo gyvenimas, veikla ir kūryba taip darniai susiję, viskas nukreipta į vieną tikslą.

V. Mykolaitis-Putinas savo studijoje apie Vydūną rašė: „Vydūno asmuo, principai ir gyvenimas, mokslas ir kūryba sudaro vientisą harmonišką visumą, kuri imponuoja savo susiderinimu bei vieningumu ir priverčia nusilenkti net tuos, kuriems jo mokslas atrodo nepakankamai moksliskas, o kūryba — nepakankamai meniška“².

Akademinėje „Lietuvių literatūros istorijoje“ pažymima, kad „buržuazinėje visuomenėje šiuo metu (XX a. trečiajame ir ketvirtajame de-

* Šiomet suėjo 100 metų nuo žymaus lietuvių rašytojo, filosofo ir kultūros veikėjo Vilius Storostos-Vydūno gimimo. Savo kūrybos humanistinėmis tendencijomis, atkaklia kova prieš vokiškąjį militarizmą jis užima svarbią vietą mūsų kultūros istorijoje. Jo kūryba ir veikla dar tebelaukia išsamaus, visapusiško tyrinėjimo ir įvertinimo marksistinės metodologijos pagrindu.

Spausdiname pirmą mūsų leidinyje straipsnį, kuriame bandoma aptarti kai kuriuos reikšmingesnius Vydūno kūrybos momentus.

Redakcija

¹ *Vydūnas*, Mano gyvenimo apžvalga. Kn. „Žemaičiai“ (Žemaičių rašytojų prozos ir poezijos antologija), Kaunas, 1938, p. 18.

² V. *Mykolaitis*, Vydūno dramaturgija.—„Darbai ir dienos“, t. IV, Kaunas, 1935, p. 7.

šimtmečiuje.— V. B.) buvo daugiau populiarius pats Vydūno asmuo, o ne jo raštai”³.

Iš tikrųjų, Vydūno *raštai* nebuvo populiariūs, bet visų pirma ne dėl jų filosofinio bei estetinio turinio. Vydūnui suprasti reikėjo išsilavinimo, intelekto, o buržuazinė inteligentija dvasinės kultūros vertybėmis mažai domėjosi, nes jos neturėjo komercinės vertės. Poetas F. Kirša viename straipsnyje su kartėliu pripažino: „Kiek yra Lietuvoje inteligentų, kurie be gėdos galėtų pakalbėti apie lietuvių kultūrą (ir apskritai apie kultūrą!), apie mūsų literatūrą, apie mūsų meną?.. Mūsų dienos papuoštos arba litu, arba vekseliu”⁴. Vydūno kūryba yra išties intelektualinio pobūdžio, todėl aiškios darosi ir jos nepopuliarumo buržuazinėje visuomenėje priežastys. Tokio likimo buvo sulaukę ne vieno rašytojo, filosofo ar mokslininko veikalai.

Vydūno *asmens* populiarumas išplaukė ne iš dirbtinio impozantiškumo, ne iš to, kad Vydūnas būtų tapęs legendariniu dėl kokių nors keistenybių. Žmones traukė rašytojo dvasios nepriklausomumas, savita mąstysena, jiems imponavo žmogus, kuriame taip harmoningai buvo įkūnyti jo skelbiami idealai bei praktinės moralės principai. Vydūno populiarumą, matyt, sąlygojo jo filosofinėse pažiūrose vyraujanti aktyvus gyvenimo koncepcija ir tos koncepcijos taikymas jo paties gyvenime.

Vydūnas neturėjo tikslo būti filosofu. Jis kūrė sau gyvenimo modelį, grįsdamas jį savo asmenybei artimomis filosofinėmis pažiūromis bei stengdamasis tą modelį pritaikyti visos lietuvių tautos aktualijoms spręsti. Todėl ir nereikėtų Vydūno laikyti grynų filosofu, o greičiau kultūros veikėju, savotišku Rytų Prūsijos lietuvių išminčiumi. Dėl to turėtų atkristi daugelis jam, kaip grynai filosofui, daromų priekaištų: jo filosofijos neoriginalumas, kompiliacinis jos pobūdis, didaktiškumas. O kalbant apie pačią Vydūno filosofiją, daugiausia dėmesio reikėtų kreipti į jo filosofinių pažiūrų istorinę genezę bei ištakas.

Vydūno filosofijos problematika darosi aiški iš jau cituoto jo credo — noro būti „tautoje aiški žmoniškumo apraiška ir tuo kitus tam žadinti”. Vadinasi, pirmiausia Vydūnui reikėjo išaiškinti ir pagrįsti patį žmoniškumą bei ieškoti ir rodyti kelius į jį. Tai iš esmės ir sudaro Vydūno filosofijos ir grožinės kūrybos turinį. Gana gausų literatūrinį

³ Lietuvių literatūros istorija, t. III—1, Kapitalizmo epocha (1917—1940), V., 1961, p. 159.

⁴ F. Kirša, Kultūros darbuose.—„Praėjai ir žygiai”, 1926, Nr. 1, p. 5.

filosofinį jo palikimą, kaip labai svarbų mūsų kultūros reiškinį, reikėtų suvokti ne vien kaip Vydūno asmenybės apraišką, tegul ir labai reikšmingą, bet visų pirma kaip tam tikrų visuomeninių-istorinių aplinkybių, realios tikrovės išraišką, gyvenimo aktualijų atspindį toje asmenybėje. Istorinė tikrovė kaip tik ir paženklino ypatingais atspalviais visas Vydūno pažiūras, apsprendė netgi filosofinių mokyklų pasirinkimą.

Vydūnas gyveno ir kūrė Rytų Prūsijoje — Mažajoje Lietuvoje, kurios gyventojams lietuviams teko nepavydėtinas likimas. Vydūno veikla prasidėjo XIX a. pabaigoje ir tęsėsi iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigos. Prieš 700 metų prasidėjusi vokiečių ekspansija Vydūno laikais iš esmės jau buvo pasiekusi savo tikslą — galutinai baigė nutautinti vietinius gyventojus. Vydūnas matė tą procesą ir buvo bejėgis jį sulaukyti. Nutautėjimo procesą Vydūno laikais pagreitino kapitalistiniai santykiai. Jie galutinai iš vidaus palaužė šio krašto lietuviškumą. Į Rytprūsius vokiečių nešama standartizuota materialinė kultūra, XX a. išbujojusi techninė pažanga vis labiau silpnino ilgai ir atkakliai lietuvių ginamą nacionalinį savitumą. Vis mažesnę vertę ėmė beturėti dvasinės ir moralinės vertybės. Netgi gimtoji kalba daugeliui lietuvių tampa nebe pasididžiavimo dalyku, o tiesiog nebenaudinga „atgyvena“, siekiant praturtėti. Viename vaizdelyje Vydūnas su širdgėla rašė: „<...> kaimo žmonės pradėjo atsižadėti savo tėvų ir sentėvių kalbos ir su savo vaikais kalbėti beveik vien tiktai atėjūnų kalba. Sakydavo pasiteisindami, *nauji laikai išaušę*, todėl reikia palikti, kas buvę, jo jau išgyventas laikas. Kiti dar sakydavo, kad *su lietuvių kalba toli nieks nenueisias*“⁵ (pabr. mano.— V. B.). Vydūnas ima ieškoti atsparos tokiam žmonių santykių „sumaterialėjimui“, jų susvetimėjimui ir iš to kylančiam beveik savanoriškam Rytprūsių lietuvių nutautėjimui. Tai ir bus bene svarbiausia priežastis, išugdžiusi tokią Vydūno asmenybę bei pastūmėjusi jį į nuolatine veiklą, apsprendusi tos veiklos pobūdį.

Vydūnas aiškiai suvokė, kad *radikali* lietuvių kova prieš galingą ir technizuotą Vokietiją yra beveik beprasmiška: ji tik pagreitintų ir taip jau spartų germanizacijos procesą. Nesigilindamas, o epizodiškai tepaliesdamas tik vieną socialinių santykių aspektą, būtent, kad godumas turtui atitraukia žmones nuo dvasinių vertybių, niveliuoja nacionalines kultūras, Vydūnas induizmo filosofijos įtakoje pasirenka kitą kelią — *moralinio atsparumo ugdymą* savo tautoje. Ir, matyt, neatsitiktinai, tuos pačius filosofinius šaltinius atradę, labai panašiomis sąlygomis ir

⁵ Vydūnas, Vakarų žara.— Kn. „Aukuras“, Klaipėda, 1937, p. 141.

beveik tuo pačiu metu veikę, vienas kito nepažinę, vadovaujasi beveik visiškai tais pačiais principais ir beveik tokiais pat motyvais grindžia savo veiklą Indijos visuomenės ir politikos veikėjas, nacionalinio išsižadavimo žadintojas Mahatma Gandis ir Rytų Prūsijos lietuvių visuomenės ir kultūros veikėjas Vydūnas. Vienas ir kitas iš tos pačios senovės indų išminties paėmė tuos pačius momentus, jų pagrindu sukūrė labai panašius filosofinius principus ir grindė jais savo veiklą. Čia esama tam tikro dėsningumo, kuris sąlygotas gerokai analogiškų visuomeninių-politinių šių veikėjų gyvenimo aplinkybių. Remdamiesi gausybe tradicinių teorijų, jie darė kombinacijas iš tokių idėjų, kurios jiems buvo artimesnės, artodė labiau vertingos bei pritaikytinos gyvenime ir veikloje. Taip susikūrė kokybiškai naujos filosofinės pažiūros, nors ir sulydytos iš senų, tradicinių elementų. Abu mąstytojai priėjo tą pačią išvadą: pati stipriausia jėga gyvenime yra moralė, žmogaus dvasinis pasaulis; nuo moralės tobulumo priklauso tiek atskiro žmogaus, tiek ištisos nacijos, tiek visos žmonijos likimas.

Ieškodamas būdų, įgalinančių užguitą lietuvių atsispirti technizuotam vokiečiui, Vydūnas ragina savo tautiečius siekti tobulybės, „didėti iš vidaus“, kelti dvasios kultūrą, kurią jis priešpastato „sumaterialėjusiai“ vokiečių kultūrai. Apibūdindamas moralinį lietuvių pranašumą prieš vokiečius kolonistus, Vydūnas rašė: „Lietuvių tautos gyvenimo būklė ir jos polinkiai padarė, kad jie ištisais amžiais turėjo ginti savo savigumą. Todėl jiems liko rūpintis vien tuo, kas žmogaus kultūros yra svarbiausia, būtent *vidiniu žmogaus gyvenimu ir jo taurinimu*“⁶ (pabr. mano.— V. B.).

Todėl visa Vydūno filosofija yra pagrįsta moraliniais principais, antroje vietoje paliekant materialaus pasaulio realijas. Vydūnas neneigė pačios materialios tikrovės, bet traktavo ją idealistiškai, laikydamas antriniu dalyku. Tikrovė esanti nevienodo tobulumo laipsnio. Tas tobulumas priklauso nuo kiekviename reiškinyje esančios sąmonės, nuo to reiškinio sąmoningumo laipsnio. Sąmonė tobuliausiai yra įkūnyta žmoguje; ryškiausiai ji šviečianti žmogaus kūrybinėse galiuose. Žmogus su savo kūnu tampa tų kūrybinių galių materialiu įrankiu. Todėl Vydūnas visą savo dėmesį kreipia į žmogų, į jo visapusišką ruošimąsi būti tų kūrybinių galių reiškeju. Sveikas ir jaunas kūnas „dirba kaip priemonė žmogaus esmei apsireikšti“⁷. Žmogaus uždavinys yra tobulėti; tobu-

⁶ Vydūnas, Kaip aš žiūriu į lietuvių vokiečių santykius.—„Naujoji Romuva“, 1938, Nr. 1—2, p. 19.

⁷ Vydūnas, Sveikata, jaunumas, grožė, Tilžė, 1928, p. 8.

lėjimo kelias — moralinis, einąs per realaus gyvenimo tinkamą sutvarkymą. Dėl to Vydūno žmogus yra labai savarankiška būtybė, o ne likimo ar mistinių jėgų žaislas. Netgi pačios dievybės atžvilgiu jis yra laisvas, nuo jos nepriklausomas. Tiesa, atskirai asmenybei Vydūnas suteikia per daug savarankiškumo, nes, anot jo, viskas priklauso tik nuo žmogaus. Šiuo atveju Vydūnas teisus tik vienu aspektu: ne fatumas, ne iš anksto nubrėžtas likimas valdo žmogų, o pats žmogus yra savo likimo šeimininkas. Tačiau Vydūnas išleidžia iš akių žmogaus priklausomybę nuo visuomenės, nuo gamybos būdo, ekonominių sąlygų. Todėl ir istorijos sudėtingumas bei įvairovė, anot Vydūno, priklausanči tik nuo žmogaus aistrų, jo valios, nevienodo sąmoningumo laipsnio.

Vydūnui žmogus yra dvilypė būtybė: materiali — biologinė (kūnas bei jo biologinės funkcijos) ir dvasinė (kūrybinių galių sandauga): „Tokiū būdu žmogus numano, kad kūnas yra vienas dalykas, o jis pats — kitas“⁸. Kalbėdamas apie žmogų, kaip biologinę būtybę, Vydūnas prisilaiko materialistinio požiūrio: žmogaus organizmas yra neatskiriama gamtos dalis. Tačiau tas organizmas labiausiai priklauso nuo žmogaus dvasios, jo elgesio principų: ne aklas instinktų ir įgeidžių tenkinimas, smagumų ieškojimas, o protingas prisitaikymas prie gamtos reikalavimų, susilaikymas nuo žmogaus organizmui nepriimtinių dalykų tegali išugdyti sveiką kūną, kuriame bus sveika ir dvasia.

Beveik visi Vydūno filosofijos siūlai veda į žmogaus elgesio pagrindimą, į moralės saugojimą bei tobulinimą. Vydūno filosofijos ir grožinės kūrybos objektu tampa ne visas žmogus, o visų pirma jo sąmonė, dvasia, kuri žmogų įgalina mąstyti, kurti. Žinoma, ir čia Vydūnas yra idealistas metafizikas: jam svetimas yra aukštesnio iš žemesnio išsivystymo principo suvokimas, istoriškas požiūris į žmogų, kaip į gamtos ir visuomenės vystymosi produktą. Žmogus Vydūnui yra tarsi dviejų jėgų — dvasinio sąmoningumo ir gamtiškos, materialios tikrovės — sandūra, absoliučiai laisvos valios būtybė su kūrybine potencialia bei materialia dirva tai potenciali reikštis. Kiek pats žmogus pažadins ir suaktyvins jame slypinčias kūrybines galias, tiek jis bus pasiekęs tobulumo. Suteikdamas žmogui absoliučią valios laisvę, Vydūnas uždeda jam ir didžiulę atsakomybę ne tik prieš save patį, bet ir prieš visą pasaulį. Iš taip suvoktos žmogaus padėties visuotinėje būtyje (kosmose) iškyla ir vydūniškos moralės bruožai bei tikslai, vydūniškai suvokta žmogaus gyvenimo prasmė — aukščiausio žmoniškumo ugdymas, kad būtų galima

⁸ Ten pat, p. 10.

savo kūno jėgų pagalba daiktiškais pavidalais (ypač meno kūriniais) arba veikla kūrybiškai išreikšti savo individualybę bei dvasinius sugebėjimus: „Prisiminkime, kad menu žmonių esmė skelbiasi daiktingumu plačiausia jo prasme. Žmogiškoji esmė užgimimu stojasi į laiką ir erdvę ir apsieiškia savo asmenybe bei asmenimi kaip prasmingu savo atvaizdu (simboliu). Meno veikalus kurdamą, ji tęsia šį savo veikimą ir tuo skelbia ne vien save, bet ir visas asmenybės ir kūno būsenas bei savumus daiktingumu, kaip jų pažymėjimą“⁹. Kūryba sąlygoja žmogaus nemirtingumą. Vydūniškasis kelias į tą nemirtingumą eina ne per žmogaus bejėgiškumo dievybės atžvilgiu pripažinimą, o per realią tikrovę, per kasdieninį gyvenimą ir jame ugdomą dorą, valingumą, veiklumą, per žmogaus pastangas ugdyti žmoniškumą kituose žmonėse.

Iškeldamas tik su žmogumi tesusijusį dvasinį pasaulį, žmogaus sugebėjimą abstrahuotis ir kurti, išgyventi ypatingas dvasines būsenas, jo emocijų pasaulį, Vydūnas stengiasi, kad žmogus, gyvendamas materialiam pasaulyje, darytųsi žmoniškesnis, siektų šviesesnių savo egzistencijos apraiškų, toli pranokstančių egoistiškus gyvenimo tikslus. Tas humanizmas ir nulemia Vydūno filosofijos bei grožinės kūrybos vertę. Visa Vydūno filosofija daugiausia yra taikoma praktiniam žmogaus gyvenimui, ja stengiamasi padėti žmogui tą gyvenimą nugyventi prasmingai, optimistiškai tikint savo jėgomis, nuolat atliekant dvasinę profilaktiką.

Vydūno filosofijoje žmogaus vieta yra maždaug tokia. Pirmiausia yra atskiras žmogus, individas, toliau jis yra didelio kolektyvo — tautos — narys. Tauta yra savotiškas individas visoje žmonijoje, o žmonija yra pasaulio visumos komponentas. Kiekvienas iš tų vieningos visumos komponentų turi ypatingą, tik jam vienam tegalimą atlikti uždavinį. Vydūno filosofijoje ypač užakcentuoti du pirmieji komponentai — individas (asmenybė) ir tauta. Jų egzistencijos principai iš esmės yra vieni — savo nepakartojamu individualumu jie turi dalyvauti „kūrybos žengime“: „Kiekvienas žmogus yra visai nauja veikimų versmė. Jo darbu pasaulio kūrimas eina naujais keliais. Vėlgi šitame savo veikime žmogus nėra sau vienas. Aišku, kad jis yra narys didesnio pasaulio dalyko, būtent tautos, kuri vėl savo ruožtu yra žmonijos narys. Ir taip išeina ypatinga ir tūleriopa sąmazga žmogaus su tauta ir žmonija ir su visa visuma“¹⁰. Todėl tautinės sąmonės (arba, kaip kar-

⁹ Vydūnas, Lietuviškos žmonos pasireiškimas.—„Naujoji Vaidilutė“, 1937, Nr. 11, p. 533.

¹⁰ Vydūnas, Tautos gyvata, Tilžė, 1920, p. 5.

tais sakoma, nacionalinio charakterio) turėjimas yra bene pati būtiniausia vydūniškai suvokto žmoniškumo prielaida: „Žmonijos širdin kelias eina per tautos širdį“¹¹. Kita labai svarbi žmoniškumo pasireiškimo sąlyga yra reikalas „pasišvęsti su aiškiu nusimanytu kūrybos darbui, savo amžių ir savo galias jam skirti“¹². Šios dvi sąlygos yra būtiniausios kiekvieno žmogaus reikšmingo egzistavimo prielaidos, jos suteikia žmogaus gyvenimui tikrąją prasmę. Per nacionalinį savitumą, per tautą pasireiškia kiekvieno žmogaus indėlis į visos žmonijos kultūrą.

Kiekvieno individo, o taip pat kiekvienos tautos įsitraukimas į kūrybą, anot Vydūno, sudaro ne tik gyvenimo prasmę, bet ir yra pati geriausia išsisaugojimo bei apsigynimo priemonė: „Kūrybos galios visuomet stiprina ir apsaugo tą, kurs geriausiai pareiškia, kam žmogus gyvena pasaulyje“¹³. O tos kūrybinės galios tikrai bus reikšmingos tik tada, kai joms bus suteiktas nepakartojamas, nacionalinio charakterio sąlygotas atspalvis: „<...> kuriančioji jėga kiekviename žmoguje yra žmoniškumas. Jis turi kiekvienoje tautoje ypatingą atskirą ir paskirą spalvą, kuri yra žmogaus gyvenimą gyvinąs, stiprinąs ir tobulinąs galimumas“¹⁴. Vydūno filosofijoje atskiro individo ir tautos santykiai primena savotišką veiksmo ir atoveiksmio ciklą: tiktai būdamas savo tautos narys, jai tarnaudamas, žmogus tegali pasiekti aukščiausią žmoniškumą; tauta tada suteikia kiekvienam jos nariui žmogiškos stiprybės, o tos stiprybės pasisėmęs, žmogus savo ruožtu vėl stiprina tautą, jos dvasinę jėgą. Todėl pats svarbiausias dalykas Vydūnui yra žmogus — ir kaip galutinis tikslas, ir kaip pamatinė žmonijos ląstelė.

Vydūnui žmogaus esmė (jo skirtumas nuo gyvulių) glūdi ne kūne, o savojo aš, savo individualybės suvokime. To negali turėti kiti gyvūnai. Todėl, anot Vydūno, žmogaus negalima nė lyginti su gyvuliu (žinoma, žmogų suprantant ne kūniškuoju, o dvasiškuoju jo aspektu): „Sakoma kartais tiesiog, kad žmogus galįs būt gyvuliškesnis kaip gyvulys. Aišku, kad norėta tuo pasakymu žmogų žemiau statyti už gyvulį. Bet taip reiškiasi nežinojimas. Patsai žmogus, būtent žmoniškoji esmė, niekuomet negali tapti menkesnė už gyvulį“¹⁵.

¹¹ Vydūnas, Mūsų uždavinys, Tilžė, 1911, p. 32.

¹² Vydūnas, Tautos gyvata, p. 5.

¹³ Vydūnas, Kaip aš žiūriu į lietuvių vokiečių santykius.—„Naujoji Romuva“, 1938, Nr. 1—2, p. 20.

¹⁴ Vydūnas, M. K. Čiurlionis — tautiškasis menininkas.—„Lietuvos aidas“, 1939, Nr. 150.

¹⁵ Vydūnas, Sąmonė, Tilžė, 1936, p. 57.

Neignoruodamas materialaus žmogaus kūno, Vydūnas neneigė ir to, kad žmoguje yra gyvuliškumo, ypač pasireiškiančio aistrose bei geismuose. Žmoniškumo apraiškų susidūrimas su materialia tikrove, anot Vydūno, ir yra moralės pagrindas bei rodiklis, nes žmogus, būdamas laisvas savo likimo šeimininkas, vienaip ar kitaip gali ugdyti žmogiškąjį tobulumą, nugalėdamas „pažmoniškumą“ (gyvuliškus instinktus). Tam pirmiausia jis turi suvokti patį save, pajusti turįs „ašainę sąmonę“— savo individualybę. Po to jis turi pasijusti esąs tautos narys, o per ją ir visos žmonijos dalis. Vydūnas tiki neribotomis žmogaus dvasios tobulėjimo galimybėmis, kartu suprasdamas, kad žmogus yra ir žemiška būtybė su visomis gamtos įdiegtomis savybėmis. Tas dvejojų pradų buvimas žmoguje ir daro jį prieštaringa būtybe. Tame prieštaringume ir glūdinti doros esmė — žmoniškumo įkūnijimas gyvenime.

Pripažindamas aistrų bei geismų prigimtinių pobūdį, Vydūnas teigia, kad jais reiškiasi gamtos galios, jų pagalba žmogus atlieka biologines funkcijas. Vydūnas ragina nepiktnaudžiauti geismais bei aistromis, o siekti abiejų pradų (gamtinio ir dvasinio) harmonijos. Tam reikalinga, kad žmoguje vyrautų dvasinis pradas: „Žmogus turėtų vyrauti gamtoj, o pirm viso toj gamtos dalyj, kuri jo prigimtis yra. Maža tereiškia, žmogui mokslo įmonėmis viršų turint ant gamtos, kad jis pats su savo dvasia ir siela stovi po gamtos svarumu. Žmogus tik tuomet tepalaiko savo kilnumą, kad jis savo prigimtį o tad visą gamtą, visą gyvatą kelia į savo sielos šviesą, o nepasiduoda į gamtos tamsą“¹⁶. Tuo būdu, Vydūnas stengiasi ugdyti tvirtą, valingą asmenybę, kurioje žemus instinktus valdytų žmogaus protas, jo valia. Tas valdymas ir yra dorovė. Būdamas doras, žmogus ne tik pats yra taurus ir kilnus, bet ugdo žmoniškumą ir kituose žmonėse: „Dorovėje žmogaus esmė atsišaukia į kitų žmonių esmę“¹⁷. Dorovės klausimu Vydūnas iškelia labai svarbų momentą: dorovė prasminga tik žmonių santykiuose, visuomenėje, ji — žmonių visuomenės reiškiny. Dorovė, kaip žmogaus ypatybė, pasireiškia materialiais veiksmais, poelgiais, panašiai kaip įvairios idėjos įkūnijamos meno kūrinuose: dorovė „prilygsta tame menui, kad ji yra žmoniškumas, pastebimas, taip sakant, regimuose dalykuose, būtent žmonių santykiuose. Kiek pati žmogaus asmenybė tuose santykiuose reiškia, tiek ir yra juose doros“¹⁸.

¹⁶ Vydūnas, Gimdymo slėpiniai, Tilžė, 1921, p. 20.

¹⁷ Vydūnas, Sąmonė, p. 145.

¹⁸ Vydūnas, Tautos gyvata, p. 47.

Jei turėsime galvoje Vydūno individo ir tautos santykių schemą, tai suprasime, kokią reikšmingą vaidmenį dorovė vaidina kiekvienoje tautoje ir žmoniijoje. Kaip matėme, lietuvių tautos ištvermę ir jėgą Vydūnas kaip tik ir įžiūrėjo dorovėje. Dorovė, reikšdama žmoniškųjų jėgų persvarą asmenybėje, yra stipriausias žmogaus įrankis prieš piktąsias, „pažmoniškas“ jėgas tiek pačioje asmenybėje, tiek žmonių ir tautų santykiuose. Todėl dorovės reikalus Vydūnas dėsto beveik visuose savo veikaluose bei straipsniuose, doros ugdymą laiko pagrindiniu savo gyvenimo uždaviniu. „Noriu lietuvių tautos žmones taurius, sveikus. Todėl ir stengiaus visaip jų taurumą ir sveikatą auginti ir tvirtinti. Dariau ir dar darau tai žodžiu ir raštu“¹⁹, — šiais žodžiais Vydūnas tarsi sukonkreтина savo norą būti „tautoje aiški žmoniškumo apraiška“. „Berods, gyvenimas yra visoks. Todėl tautai ir gali būti teikiami visokie raštai. Bet viršų turėtų palaikyti tie, kurie yra teigiamos rūšies <...>. Kurs savyje turi šviesėjantį žmoniškumą, jį ir neš į tautą“²⁰, — rašė Vydūnas, stengdamasis pajungti dorovei grožinę literatūrą, ragindamas rašytojus kurti žmogų taurinančius, šviesinančius kūrinius, pasisakydamas prieš tokius veikalus, kuriuose daug nesuvaldomų aistrų ir iš jų plaukiančio moralės nepaisymo. Jis pats savo grožiniuose kūriniuose vaizduoja tokius žmones, kurie yra taurūs, tvirti, valingi, kuriuose įkūnytas vydūniškai suprastas žmoniškumas. Tai ypač ryšku Grožvydos iš dramos „Amžina ugnis“ bei Magės iš tragedijos „Pasaulio gaisras“ paveiksluose. Tai vydūniškai suprastų lietuvaikių tipai, įkūniją savyje geriausius tautos bruožus — taurumą, kilnumą, tautinį pasididžiavimą, atkaklumą, dvasios ištvermę. Šiais bruožais tie paveikslai yra labai panašūs. Juose Vydūnas tarsi realizavo moralinio tyrumo bei dvasinio tvirtumo, kaip svarbiausių žmoniškumo apraiškų, idėją, parodydamas tas apraiškas skirtingose, bet analogiškai dramatiškose epochose — senovės lietuvių kovoje prieš krikščionybę („Amžina ugnis“) ir pirmojo pasaulinio karo metu („Pasaulio gaisras“), kai Vokietijos militaristai atkakliai siekė asimiliuoti lietuvius, brukdami jiems vokišką kultūrą, kaip kadaise kryžiuočiai naują tikėjimą.

Kaip matome, visa Vydūno filosofija iš esmės paskirta žmogui, kupina siekimo tarnauti savo tautai. Ją gimdė dramatiškos Rytų Prūsijos lietuvių gyvenimo sąlygos, siekimas rasti atspirtį prieš germanizaciją. Vydūną kartu jaudino ir pačios Lietuvos gyvenimas bei jos ateitis, jis

¹⁹ Vydūnas, Sveikata, jaunumas, grožė, p. 22.

²⁰ Vydūnas, Kam kalbame, kam rašome.—„Naujoji Romuva“, 1933, Nr. 120, p. 363.

pagrįstai būkštavo, kad joje dėl naujųjų laikų (kapitalizmo) kosmopolitinės dvasios bei prakticzizmo neįsigalėtų abejingumas nacionalinei kultūrai. Būdamas indų filosofijos įtakoje, Vydūnas, panašiai kaip Gandis, ieško moralinio atsparumo bei tobulėjimo kelio, nori, kad ir lietuvių tauta būtų savaimingas ir pilnateisis visos žmonijos narys.

Tautos, kaip ir atskiros asmenybės, koncepcijoje svarbiausiu dalyku Vydūnas laiko kūrybos darbu besireiškiantį žmoniškumą. Todėl jo filosofijoje nėra kitų tautų žeminimo ir niekinimo: kiekviena tauta turi turėti savo vietą žmonijos istorijoje. Žmogaus sugebėjimai visu pilnumu gali pasireikšti tik margaspalve, iš savitų nacionalinių kultūrų supinta, visos žmonijos kultūra.

Šį tautos reikšmingumo supratimą Vydūno kūryboje sąlygojo septynis šimtmečius trukusi kova su vokiečių militaristais. Vydūno pažiūros kaip tik ir buvo tos kovos išraiška, specifinė jos priemonė. Ypač aktualiais Vydūno kūriniai tapo Didžiojo Tėvynės karo metu. Jie buvo spausdinami žymiausių mūsų rašytojų kūrinių apie ilgaamžę lietuvių tautos kovą su vokiškaisiais grobikais rinkiniuose²¹, deramai įvertinti tarybinio literatūros mokslo²².

Akademikas K. Korsakas, pabrėždamas Vydūno kūrybos reikšmę kovai prieš vokiškuosius grobikus, rašė: „... Vydūno veikalai — tiek grožiniai, tiek ir moksliniai bei publicistiniai — yra mums svarbūs ne tiktai savo meninėmis ir ideologinėmis vertybėmis, bet ir kaip autentiški epochos dokumentai, kaip objektyvūs lietuvių kovos prieš germanizmą liudijimai, iš kurių mes visu ryškumu pažįstame amžinojo mūsų tautos priešo veidą. Tai ypač svarbu šiandien, ir tai sudaro Vydūno kūrybos didžiąją patriotinę ir agitacinę reikšmę“²³.

Savo teorijas Vydūnas grindė žmogaus dvasine prigimtimi, išskiriančia ją iš kitų pasaulio objektų, įgalinančia sukurti grožio bei gėrio pasaulį. Tik tą dvasinę prigimtį Vydūnas veda ne iš materialios tikrovės, o iš idealistiškai suvoktų kūrybinių galių. Tačiau Vydūno skelbti moralės principai, nežiūrint jų idealistinio pagrindimo, buvo ir, gal būt, tebėra reikšmingi kasdieniniam žmogaus gyvenimui, asmenybės augimui, kaip atspara dvasinei standartizacijai — sparčios techninės pažangos palydo-

²¹ Amžinoji neapykanta (Lietuviai rašytojai prieš vokiškuosius grobikus), M., 1942, p. 62—67; Вековая ненависть (Литовская литература в борьбе против немецких захватчиков), M., 1943, стр. 36—40; Didysis lietuvių tautos priešas (Lietuvos rašytojai apie ilgaamžę kovą su vokiškaisiais grobikais), 1943, p. 99—103.

²² K. Korsakas, Prieš amžinąjį priešą, Kaunas, 1945, p. 129—170.

²³ Ten pat, p. 164—165.

vei. Vydūno filosofijoje labai daug vietos skiriama vidinei žmogaus kultūrai, dvasinei profilaktikai — tiems dalykams, kurie labai daug priklauso ir nuo paties žmogaus, jo asmenybės. Tur būt, kaip tik tuo aspektu reiktų spręsti apie Vydūno filosofijos vertę, jos aktualumą mūsų laikams.

Kalbant apie Vydūno humanizmą, negalima nepastebėti jo ribotumo. Pagrindiniu savo filosofijos objektu laikydamas asmenybę, Vydūnas jos išlaisvinimo ir tobulinimo nesiejo su socialiniais žmonių santykiais. Todėl Vydūno humanizmas yra gana abstraktus, iš esmės neperžengia buržuazinės pasaulėžiūros rėmų. Vieninteliu keliu į žmoniškumą Vydūnas laikė moralinį individo ir visos tautos tobulėjimą, jis nepripažino klasių kovos, būtinumo keisti materialius-gamybinius žmonių santykius²⁴. Bene ryškiausiai šis Vydūno humanizmo ribotumas atsiskleidžia jo dramoje „Vergai ir dykiai“.

Šis straipsnis jokių būdu nepretenduoja į visapusišką analizę ir galutines išvadas,— tai tėra tik bandymas žvilgtelėti į Vydūno humanizmą, rasti objektyvias ir subjektyvias jo prielaidas, o kartu pagarbos išreiškimas šiam žymiam mūsų kultūros veikėjui jo gimimo šimtųjų metinių proga.

²⁴ Я. Мацявичюс, Литовская философская и общественная мысль.— «Философская энциклопедия», т. 3, М., 1964, стр. 192—193.